

PRILIKE NA OTOKU LASTOVU U XIX. STOLJEĆU

Stanko PIPLOVIĆ
Split

UDK 949.75"18" Lastovo
Stručni rad

Primljeno: 6. XII. 2006.

Nakon velikih ratnih previranja početkom XIX. stoljeća u Europi, Dalmacija, a s njom i otok Lastovo pripali su Austriji. To političko stanje je potrajalo do završetka Prvog svjetskog rata. U prvoj polovici stoljeća Lastovo je bilo podesterija u dubrovačkom okrugu. U to vrijeme na otoku je živjelo oko 1000 stanovnika. Od javnih ustanova tu je sjedište političko-sudske preture treće klase, sjedište ubirača poreza i zdravstvenog deputata. Postojala je i Javna dobrotvornost kao karitativna ustanova. Godine 1838. otvorena je muška niža osnovna škola. U drugoj polovici stoljeća Lastovo je politička općina u sklopu kotara Korčule, gdje je bio i sud. Zauzimala je površinu od 53 km četvornih. Tu je 1869. godine živjelo 1042 stanovnika. Njihov je broj do 1910. porastao na 1417. Selo Lastovo je bilo jedino naselje na otoku, ali je nešto stanovnika živjelo i na nekim drugim mjestima. Glavno zanimanje je poljoprivreda. Otok je bio poznat po južnom voću, uzgoju vinove loze i maslina. I stočarstvo je razmjerno dobro razvijeno. Osim toga, stanovništvo se bavilo ribarstvom, posebno ljeti lovom srdela. Sedamdesetih godina Lastovo je imalo župni ured, narodnu školu s trima razredima, lučko-zdravstvenu agenciju, carinu i poštanski ured. Na prijelazu stoljeća bilo je velikih političkih previranja. Najžešća borba se vodila između Stranke prava i Hrvatske narodne stranke za zastupnike u Dalmatinskom saboru u Zadru, Carevinskom vijeću u Beču i Općinskom vijeću. Kulturne prilike su bile skućene. Djelovala su neka kulturno-umjetnička društva. Postojala je Hrvatska čitaonica te podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda. Zabilježeni su neki slučajevi brige o kulturnom naslijeđu. Tako se 1900.–1901. godine radilo na restauraciji umjetničkih slika u župnoj crkvi i crkvi na groblju, a uz pomoć Središnjeg povjerenstva za spomenike u Beču. Zdravstvena skrb je bila slaba. Na otoku nije bilo liječnika, što je stanovništvu izazivalo velike probleme. Ipak se vodilo računa da se morskim prijevozom robe ne bi širila zaraza pa je ustanovljeno Lučko zdravstveno izloženstvo. Javnih infrastrukturnih i komunalnih objekata gotovo i nije bilo. Naročito se osjećala oskudica vode. Da bi se bar donekle to ublažilo, Općina je pristupila gradnji jedne lokve. I Dalmatinsko namjesništvo se zauzelo oko izgradnje čatrnje u selu. Komunikacije su također loše. Pošta je stizala rijetko i neredovito, a dugo nije bilo ni telegrafa. Promet je slabo razvijen. To vrijedi za putove po otoku i pomorske veze. Brodske linije su rijetke, a i lučica sv. Mihovila slaba i nezaštićena pa se za ružnih vremena nije moglo pristajati. Konačno se pristupilo njenom uređenju. Ali radovi su sporo napredovali. Ipak se prvih godina XX. stoljeća počelo s njenim produbljivanjem i proširenjem te s izgradnjom gata. Tako je otok, zbog udaljenosti od kopna, bio uglavnom prepušten sebi. Iako su mu prirodna bogatstva prilična, mogućnost plasiranja proizvoda je bila teška. Država i Općina su poduzimale neke mjere pa su se ipak kroz XIX. stoljeće životne prilike poboljšale.

Ključne riječi: otok Lastovo, povijest, XIX. st.

PRVA POLOVICA STOLJEĆA

Otok Lastovo je dugo vremena bio u sklopu Dubrovačke republike, sve do njenog pada. Godine 1806. osvojili su ga Francuzi. Kada je Napoleon 31. siječnja 1808. ukinuo Republiku, Lastovo je ostalo u sklopu novoosnovane općine Dubrovnika. Odlukom generala Marmonta njenim poglavarom je postao dugogodišnji francuski konzul u Dubrovniku René Bruère des Rivaux. Na području bivše Dubrovačke republike u prvo su vrijeme knezovi ostali na svojim mjestima. U Lastovu je tako bio knezom Vlaho Kaboga. Stanovnika je tada na otoku malo. U selu sa 184 kuće živjelo je 945 ljudi. Zemlje su kvalitetne, ali ih je dosta bilo u vlasništvu Općine i Crkve. One su opustjele i ležale neobrađene. Crkveni stalež je uvijek bio najbogatiji, a dobrostojeće obitelji su nadzirale upravu i činile Općinsko vijeće. Sada su preuzele sudsku i izvršnu vlast.¹

Francuska vojska je na vrhovima brda koja su okruživala selo, podigla više utvrda. To su bile 4 utvrde za obranu naselja i poljske baterije za zaštitu luka sv. Mihovila i Lučice. Najvažnija je bila ona iznad sela, na strmom brdu Glavici visokom 193 m koja je dominirala čitavim krajem. Francuzi su je sagradili na mjestu renesansnog kaštela porušena 1607. godine, nakon pobune Lastovaca. Sastojala se od dvokatne četvrtaste kule s prsobranom na vrhu. U njenu prizemlju je bilo skladište streljiva i intedantsko skladište.

Na obodnim zidovima su puškarnice. Okružena je zemljanim nasipom koji je s unutrašnje strane pridržavao kameni zid. Tu je bila baterija s trima topovima.

Druga utvrda je bila crkva sv. Lucije koja je nadograđena u kulu. Nalazi se na brežuljku jugoistočno od sela. Okružena je zemljanim nasipom s usuhom građenim zidom. Na brdu Straža nalazio se redut s usuhom građenim prsobranom. Uz njega je bila cisterna. Dominirala je glavnim putovima koji vode u selo. Još jedna utvrda je bila na uzvisini sv. Martina, zapadno od sela, kod romaničke crkvice posvećene tom svecu. I Straža, kao i sv. Martin su bile vrlo slabe. To su bile obične poljske fortifikacije. Osim ovih položaja oko sela, postojale su i za obranu samih luka u blizini tri baterije.²

Postavlja se pitanje zašto su Francuzi podigli te utvrde u Lastovu, iako su dosta primitivne i male. Selo nije imalo nikakav vojnički značaj niti je imalo luku koja bi se mogla koristiti za vojnopomorske operacije. Vjerojatno to treba povezati s njihovom namjerom da u dubrovačkom akvatoriju urede bazu za svoju ratnu flotu. Ispred grada Dubrovnika nalazi se niz otoka koji tvore zaštićeni kanal. More unutar toga je, po procjeni generala Augusta Marmonta, tvornog zapovjednika Dalmacije, idealno za sidrište gdje bi se od nevremena i neprijatelja mogao skloniti veliki broj brodova. Poduzeti su

¹ Josip LUČIĆ, Prilike na Lastovu početkom 1808., *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1992., sv. XXX, str. 192.

² Cvito FISKOVIĆ, Francuska utvrđenja na Lastovu, *Vojnopomorski ogledi*, Split, 1966., sv. 1, str. 67; Lukša BERITIĆ, Obalna utvrđenja na našoj obali, *Pomorski zbornik*, Zagreb, 1962., knj. I, str. 250; Stanko PIPLOVIĆ, Zaštita graditeljske baštine Lastova, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Zagreb, XXVIII, 1979., br. 2, str. 37.

opsežni radovi za utvrđivanje čitavog toga područja.³ Stoga se može smatrati da su i lastovske utvrde bile dio njegovog šireg osiguranja i vojnog uređenja.

Borbe na Jadranu su se nastavile, pa su 1813. godine otok Lastovo zauzeli Englezi. Iskricali su se na jugu u Crvenoj luci i uz potporu stanovnika nastavili prema selu. Francuzi su tada napustili sve utvrđene položaje i zatvorili se u utvrdu Vela Glavica. Predali su se poslije 6 dana opsade. Englezi su držali otok godinu dana. Dobro zaštićenu i prostranu uvalu Veli lago na zapadu su koristili kao ratnu luku za operacije na Jadranu. U daljnjim ratnim sukobima engleski udari s mora i austrijski s kopna dokinuli su Napoleonov režim u Dalmaciji. Godine 1814. prešla je čitava pokrajina, pa i Lastovo, u ruke Austrije. Na Bečkom kongresu iduće godine sankcionirano je to stanje koje je potrajalo sve do svršetka Prvog svjetskog rata.⁴ Kako su u početku bila još nesigurna vremena, inženjerski kapetan Kaboga je dobio zadatak da pregleda utvrde u Dalmaciji i sastavi prijedlog za njihov popravak. Kaboga je bio i na Lastovu sačinio plan i nacрте postojećih fortifikacija. Opisao je njihovo stanje i o tome dostavio izvješća 1817. i 1819. godine. Osim vojnih objekata, obišao je i knežev dvor koji je također bio utvrđen. Našao ga je u dobrom stanju i prazna, pa je smatrao da bi se mogao koristiti za smještaj posade garnizona.

U prvoj polovici stoljeća Lastovo je bilo podesterija u Dubrovačkom okružju. Među mjesnim upraviteljima u to vrijeme se spominju Ante Fulmisi, sindik, zatim Ante Ostojić pok. Ante, podest. Uz upravitelja su 2 prisjednika i tajnik. Od 1836. na tom položaju je bio Kristofor Lucijanović, a od 1845. Ante Antičević.⁵ U Lastovu je u početku bilo sjedište političko-sudske preture treće klase. Godine 1822. privremeni pretor je bio dr. Domenico Appio Giunio i uz njega kancelar dr. Giacomo Galzigna kojega je zamijenio dr. Costantino Zamboni pa Antonio Giaxa.⁶

U sklopu carinske uprave Dalmacije u Lastovu je bilo sjedište ubirača poreza. Tu je dužnost 1822. vršio Ivan Perić. Godine 1827. zamijenio ga je Domenico Prandini. Zatim je na to mjesto 1830. došao Francesco Dominis pa 1836. Antonio Drago i iduće godine Martin Glavina. Slijedili su Paskval Radovanović i, konačno, Nicola Sorgo.⁷ Dvadesetih godina u Lastovo je postavljen kao zdravstveni deputat treće klase Paskval Radovanović koji je na toj dužnosti ostao dugo. Od 1846. tu dužnost je vršio Nikola Sorgo.⁸

Godine 1838. otvorena je u selu niža muška osnovna škola. Prvi učitelj je bio Ante Dovanović. Na to mjesto postavljen je 1845. Ivan Depolo, a 1848. Ante Radman.⁹ Od

³ *Iz memoara maršala Marmonta*, Split, 1977., str. 37.

⁴ MRD, VI–VII, 1876., str. 134.

⁵ APD, 1822., str. 246, 1824., str. 227, 1836., str. 108, 1845., str. 135.

⁶ APD, 1822., str. 280.

⁷ APD, 1822., str. 196, 1827., str. 153, 1830., str. 157, 1836., str. 151, 1837., str. 159, 1846., str. 159.

⁸ APD, 1828., str. 76, 1846., str. 173.

⁹ APD, 1839., str. 161, 1845., str. 233, 1848., str. 210.

karitativnih ustanova u Lastovu je postojala Javna dobrotvornost. Godine 1822. njen je predsjednik bio Marin Fantella, mjesni župnik, voditelj Ante Fulmisi, sindik i uz njih još 5 članova. S godinama se sastav i broj mijenjao. Tako je već 1824. voditelj bio Ante Ostojić, podest, od 1837. Kristofor Lucijanović, podest, a od 1845. Ante Antičević, također podest.¹⁰

U Lastovu je visoko nad selom, iznad crkve postojao mali jednokatni dvor u kojem je stanovao knez. Početkom XIX. stoljeća zgrada je bila zapuštena. Tlocrt joj je bio složen tako da je sa sredine glavnog pročelja izlazio posebni krak. U prizemlju je imao drvarnicu i malu konobu. Pod krakom je bila presvođena cisterna u koju se s krova slijevala kišnica. Iz nacрта koji je 1827. godine napravio Lorenzo Vitteleschi, inženjer dubrovačkog i kotorskog okružja, vidljivo je da se na kat ulazilo sa sjevera u jednu dvoranu, a iz nje pravo u ured. Na istočnoj strani dvorane je bila blagovaonica, a na zapadnoj spavaonica. Bočnim stubištem se išlo na tavan.

Zgrada je bila vrlo jednostavna, bez posebnih arhitektonskih ukrasa. Srušena je krajem prošloga stoljeća radi izgradnje neorenesansne dvokatnice obitelji Grbin.¹¹

DRUGA POLOVICA STOLJEĆA

U drugoj polovici XIX. stoljeća Lastovo je u sklopu kotara Korčula, gdje je bio i sud. Politička općina Lastovo zauzimala je površinu od 9163 jutra, odnosno 5273 hektara. Prema službenim popisima na tom prostoru je 1869. godine živjelo 1042 stanovnika, a 1880. njihov broj je porastao tek na 1050. Gotovo su svi živjeli u jedinom naselju koje je postojalo na otoku. Do 1900. broj se povećao na 1384 žitelja. Godine 1910. Lastovo je imalo 1417 stanovnika, od čega je 653 muških i 764 ženskih. Ukupno je bilo 292 kuće.¹²

Nešto ranije, 1872. godine u općini je bilo 265 kuća od kojih je 221 bila nastanjena, a 44 prazne. Selo Lastovo je smješteno na južnoj padini brijega, u čijem podnožju je polje. Jedan strmi put povezivao ga je s lučicom na sjevernoj strani. Skoro svaka kuća je imala vrt s bajamima i smokvama. Većina ih je u to vrijeme bila u dobrom stanju, ali su ulice bile loše. Kako je rastao broj stanovnika, gradile su se i kuće. Tako ih je 1910. godine na otoku bilo ukupno 292. Najviše ih je u selu, ali ih ima nešto i na drugim lokacijama: Jurjevoj Luci, Mostu, Portorožu i Rtu Strugi.

Obilazeći Dalmaciju 1897. godine, književnik Petar Kuničić je u kolovozu posjetio i otok Lastovo. Opisao je njegove geografske i topografske osobine, prirodne ljepote i iznio povijesne podatke. Uz ostalo je naveo kako mu je najviši vrh Hum, visok 421 m. Obiluje prostranim lukama od kojih su najpoznatije Crljena luka na jugu i Malo

¹⁰ APD, 1822., str. 237, 1824., str. 211, 1837., str. 135, 1845., str. 154.

¹¹ C. FISKOVIĆ, Lastovski spomenici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split, 1966., sv. 16, str. 91, 95.

¹² Kažimir LJUBIĆ, *Statistika pučanstva u Dalmaciji*, Zadar, 1885., str. 18; Mjestopisni Imenik Kraljevine Dalmacije, *Svačić*, Hrvatski ilustrirani koledar, Zadar 1905.; Matej ŠKARICA, *Topografski priručnik Dalmacije*, Split, 1922., str. 10.

jezero na sjeverozapadu. Veliko jezero na zapadu je čarobno i krasnog položaja. Na otoku ima i prostranih ravnica koje su rađale vinom, uljem, žitom, sočivom, buhačem i izvrsnim voćem. Po njegovom pričanju zrna grožđa su bila velika skoro kao orasi. Pašnjaci su dobri. U okolnom moru je bilo ribe u izobilju, a na glasu su jastozi, crveni koralji i spužve. Selo je na sjevernoj strani prema Korčuli. Na pristojnoj je padini i pred njim se širi zeleno polje. Na brežuljku Glavici, visokom 193 m nalazi se kula. S nje se vidi čitavo mjesto koje se širi na 2 km. Svaka je kuća imala pred sobom vrt. Među zgradama ističe se župna crkva. Svoj opis Kuničić završava navodom da je Lastovo tada brojilo 1500 stanovnika. Imalo je svoju općinu, trirazrednu mješovitu pučku školu, čitaonicu, hrvatsko društvo “Napredak”, poštansko-brzojavni ured, lučki ured i žandarsku postaju.¹³

Spominje se da su stanovnici živjeli pretežno od zemljoradnje. Poznati su vinogradi i maslinici pa se godišnje dobivalo 8000 barila vina i 1000 barila finog ulja. Od vina se isticalo posebno “Pečenjak”. Reljef su mu obilježavale brojne odvojene doline na kojima se nalazi 42 plodna polja različitih veličina. Lastovo je bilo poznato po južnom voću, posebno bajamima. Radilo se i na unaprjeđenju voćarstva. Tako je 1876. mještanim Petar Tomašević koji je živio u San Franciscu u Kaliforniji, poslao veći broj sadnica raznih vrsta jabuka koje su posađene na otoku.¹⁴ Ostale su zabilježene i neke veće nepogode koje su povremeno pogađale poljodjelce. Tako je ujutro 30. travnja 1881. godine zbog velike slane propala trećina vinograda pod mladima. Najviše su stradali oni vinogradi do kojih je bilo posijano žito, jer su njegove stabljike uhvatile obilniju rosu, pa su i više prozebli.¹⁵ Pokraj bogatstva darova prirode ipak je od njih bilo malo koristi, jer se nisu mogli odvesti na tržišta. Promet i trgovina su potpuno zaostali. Tek 2 puta tjedno parobrodi su vezivali otok s vanjskim svijetom i to jednom izravno s Trstom. S Dubrovnikom i Kotorom nije bilo nikakve komunikacije. Drugi su parobrodi rijetko pristajali i to uglavnom u luci Zaklopatici, na sjevernoj strani otoka. To je trgovcima stvaralo znatni gubitak vremena i novca.¹⁶ Porezni prihod stanovnika sedamdesetih godina je bio oko 5000 forinta.

Godine 1907. našlo se 7000 hl vina, 20 hl ulja, 100 kvintala pšenice, nešto ječma i graha, zatim 20 kvintala buhača, 30 kvintala bajama, 40 kvintala rogača i ulovljeno 1,500.000 komada srdela. Do kraja godine većina tih proizvoda se prodala. Ostalo je samo nešto vina. Na otoku je kozjem mesu bila cijena 1,30 kruna za kilogram, a mlijeko se prodavalo po 40 para po litri. U to vrijeme u Dalmaciji je bilo jako razvijeno seosko i pučko zadrugarstvo. Postojala je zadruga i u Lastovu, učlanjena u pokrajinski savez sa

¹³ Petar KUNIČIĆ, Mjesec dana pješke, NL, 20. I. 1897., str. 1.

¹⁴ Domaće viesti, NL, 15. III. 1876., str. 3.

¹⁵ Domaće viesti, NL, 25. V. 1881., str. 3.

¹⁶ Naši dopisi osobiti, NL, 18. IV. 1896., str. 3.

sjedištem u Splitu. Ona je koncem 1908. godine imala 120 članova i raspolagala prometnim kapitalom od 62 hiljade kruna.¹⁷

Koncem XIX. stoljeća u Dalmaciju je uvedena sustavna kultura duhana. Država je imala monopol pa su se sadnja, otkup i prerada obavljali pod nadzorom Ministarstva financija u Beču i njene Generalne režije duhana. Točno se određivalo koliko koja općina smije posaditi strukova i koju količinu treba predati na otkup. Sadnja se naglo širila pa je od toga veliku korist imala država, ali i seljaci. Tako je 1911. godine dopuštena pokusna sadnja duhana na otocima Korčuli i Lastovu. Ali u tim krajevima nije uhvatila većeg maha.¹⁸

Stočarstvo je razmjerno dobro razvijeno. Zabilježeno je da je na Lastovu 1872. godine bilo 120 mula, 22 magarca, 936 ovaca, 78 koza i 187 svinja. Otok je nekada obilovao gustim šumama, ali su se uslijed požara i slabog cvjetanja te lošeg odnosa stanovnika od 1852. godine znatno smanjile njihove površine.

Osim poljodjelstvom stanovnici su se bavili i ribarstvom, posebno ljeti lovom srdela. Vode oko otoka su bile bogate ribom. Ali već u to vrijeme velike štete fondu su se nanosile lovom pomoću eksploziva. Spominje se slučaj kako je neki Frane Petković iz Blata 7. svibnja 1876. u okolici Lastova upotrijebio dinamit i ubio mnoštvo ribe. Ali zbog neopreza teško se ozlijedio. Razlomljena mu je desna ruka. Nakon nekoliko dana je umro. U obalnim vodama bilo je mnogo koralja, ali se slabo iskorištavao. U ljeto 1910. godine ribari su našli nove bogate naslage. Tijekom 1911. ulovljeno je u vodama Lastova 4000 komada jastoga i raroga u približnoj vrijednosti od 20.000 kruna. To je bila približno desetina ulova na čitavoj istočnoj obali Jadrana. Za čuvanje je postojalo 5 skladišta. Dosta se ribe prerađivalo pa je tako 1909. izvezeno u Italiju 12 tona slane ribe, a 1911. ta se količina popela na 80 tona, vrijednosti 40.000 kruna. I u tome je Lastovo bilo među boljima. Prednjačila su uglavnom samo ona mjesta koja su imala tvornice za preradu, kao npr. Komiža ili Vela Luka. U to vrijeme Lastovčani su imali 97 ribarskih brodova s ukupno 170 tona i 336 ribara. Od mreža su imali 3 ljetne trate na svijeću, 504 srdjelare (vojge), 40 bukvara i lokardara (prostice), 60 poponica, zatim 200 sklatara, 6 palandera i tunera, 7 šabaka, 3 zimske trate, 6 migavica i šabakuna te konačno 42 manje sprave. I po tome su bili među bolje opremljenima. U selu je 1910. osnovana ribarska zadruha. U okviru Povjerenstva za pomorsko ribarstvo u Trstu u selu je postojalo Mjesno povjerenstvo. Predsjednik mu je bio upravitelj Lučko-zdravstvenog povjerenstva, a članovi u to vrijeme: Janko Lucianović, znanstveni vještak, te Nikola Fantella, Ivan

¹⁷ Dopisi, *Zadrugar*, Split, I/1908., br. 1, str. 16; Stanje računa seoskih i pučkih blagajnica, članica Zadružnog Saveza, na svrši decembra 1908, *Zadrugar*, II, 1909., br. 2, str. 6.

¹⁸ Sadjenje duhana u Korčuli i Lastovu, SD, 11. I. 1911., str. 3; O sadnji i preradi duhana u Dalmaciji vidjeti u S. PIPLOVIĆ: Izgradnja duhanskih stanica u Dalmaciji, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, Split, 2000., sv. 16.

Fantella i Stjepan Iveljo – Boškov, praktični vještaci. Isto tako je postojalo Carinsko izloženstvo ujedinjeno s lučkom zdravstvenom službom.¹⁹

Pomorska vlada je dodijelila 1911. ribarskim zadrugama u Dalmaciji novčanu pomoć za nabavu mreža i drugog pribora. Od toga je odobreno 500 kruna Lastovu. Zabilježeni su i neki zanimljivi događaji na moru. 5. prosinca iste godine Petar Fulmizi, Ivan Pavličević Krista, Kuzma Glumac Kuzmin i Nikola Čengrija pok. Ante bili su na ribanju povrh Lastova. Pokraj škoja Praskavice opazili su u blizini broda morskog psa. Bacili su mreže pa su ga ulovili. Bio je dug 2,30 m. Ulov su prijavili lučkom upravitelju. Neki dijelovi su poslani Pomorskoj vladi u Trst.²⁰

Da bi se uveo novi pravilniji sustav oporezivanja nekretnina, Austrija je u prvoj polovici XIX. stoljeća pristupila ustrojavanju prvog stabilnog katastra Dalmacije. Najprije je u vremenu 1823.–1838. godine izvršen geodetski premjer teritorija, a zatim načinjena dokumentacija. Za svaku poresku općinu, pa tako i za Lastovo, sadrži mapu s planovima, zapisnik zemljišta, zapisnik zgrada i operat poreske procjene. Daljnji postupak utvrđen je paragrafom 16 vrhovnog patenta od 23. prosinca 1817. godine i detaljno razrađen vladinom okružnicom od 29. listopada 1849. Elaborat je 1850. godine izložen u općinskom uredu javnom uvidu radi eventualnih reklamacija vlasnika. Izvadci su im predani 18. rujna, a rok za prigovore određen za 10. listopada.²¹

Danas je to važna i opsežna građa iz koje se mogu dobiti točni podatci o terenu, gospodarstvu, stanovništvu i drugi. Čuva se u Državnom arhivu u Splitu, ali manjkaju upravo najvažniji dijelovi elaborata koji se odnosi na Lastovo. Može se pretpostaviti da je nakon Prvog svjetskog rata dio katastra onih krajeva Dalmacije koji su pripali Italiji odnesen negdje u tu zemlju. Kako je premjer susjednih općina izvršen 1836. godine, vjerojatno je i Lastovo obuhvaćeno u istom vremenu.²² Tako za sada ipak nije moguće doći do detaljnih pokazatelja o životu na otoku u prvoj polovici prošlog stoljeća.

Kada je izmjera završena, nije odmah došlo do primjene novog fiskalnog sustava, već se porez od zemlje i dalje ubirao na osnovi desetine. Trebalo je načiniti detaljne procjene i donijeti precizniju regulativu. Stoga je pokrajinski sabor u Zadru na sjednici 10. srpnja 1880. donio Zakon o osnivanju zemljišnika za kraljevinu Dalmaciju, a car ga potvrdio početkom iduće godine. Katastarske mape postale su njegov sastavni dio.

¹⁹ Domaće viesti, NL, 9. VIII. 1876., str. 3.; Našli novu naslagu koralu, SD, 8. VI. 1910., str. 3; Ivan PAŠTROVIĆ, *Ribarski priručnik za godinu 1913*, Trst, 1912., str. 98, 198, 219, 223, 234, 257 i 260.

²⁰ Pripomoći ribarskim zadrugama u Dalmaciji, SD, 23. IX. 1911., str. 2; Ribari ulovili morskog psa, SD, 9. XII. 1911., str. 3.

²¹ *Estratto dagli Operati di misurazione e dall' estimo censuario pel catasto stabile concernente la proprietà di terreni del.....all uoppo dei reclami contro l' esposto concessi dal paragrafo 16 della sovrana patente dei 23. Dicembre 1817, e dettagliamente accenato nella relativa Circolazione governiale di data 29. Ottobre 1849. Nro 20329/1635*; AMID, r. br., 300, poz. 39/1059., i 59/1717.

²² U državnom arhivu u Splitu sačuvani su dijelovi Zapisnika čestica zemljišta iz 1836. godine s označenim brojevima listova mape, brojevima čestica, imenima vlasnika, vrstama kultura i površinama; AMID, r. br., 300, poz. 39/1058.

Zemljišne knjige su prikazivale pravno stanje i u njima su upisani vlasnici čestica. Planiralo se da se već 1881. pristupi njihovom ustrojavanju, ali je to počelo tek 1884. Procedura je trajala niz godina. Javno je objavljivano kada su u pojedinim poreznim općinama počinjali upisi i postupak oko kasnijih prigovora. Sastavni dio zemljišnika su bile i katastarske mape, a sadržavao je sve vlasnike zemalja i kuća ili osoba koje su imale pravo služnosti nekretninama.²³ Za poreznu općinu Lastovo pristupilo se uvođenju zemljišnih knjiga 1. veljače 1889. godine, s time da je rok za prvi uvid isticao 31. ožujka 1892, a rok za završetak drugoga 30. lipnja 1893. godine.²⁴

DRUŠTVENE I KULTURNE PRILIKE

Sedamdesetih godina Lastovo je samostalna općina u okviru kotara Korčule. Selo je imalo župni ured, narodnu školu s trima razredima, lučko-zdravstvenu agenciju, carinu i poštanski ured. Poznati su neki lokalni upravitelji. Godine 1871. načelnik je bio Nikola Maričević, a pokraj njega u upravi su prisjednici Bartul Sangaletti i Ante Antica, zatim 15 savjetnika, tajnik i 2 pomoćna službenika. Tijekom 1873. dužnost načelnika je preuzeo Ivan Dražinić koji je ostao dugo godina na tom položaju.²⁵ Godine 1876. izabrano je novo Općinsko upraviteljstvo koje se konstituiralo 9. travnja. Sačinjavali su ga Ivan Dražanić, načelnik te Ante Fergnisi i Ante Givoje, prisjednici. To je bio drugi put da je Dražinić, protiv svoje volje zbog poslova koje je imao, izabran. Kroz prošle tri godine dobro je upravljao Općinom. Isplatio je dugove, uredio putove, postigao da svakog trećeg mjeseca dođe sudsko povjerenstvo i druge korisne stvari. Mještani su svu trojicu hvalili kao poštene i vrijedne sunarodnjake. 17. prosinca iste godine utvrđeno je opet novo upraviteljstvo, i to: Ante Matković, načelnik te Niko Vidov Nikolić, Ilija Gasparini, Niko Filipov Stjepčević i Luka Dabrović kao prisjednici.²⁶

Dalmatinski namjesnik, barun Gavrilo Rodić obišao je 1880. godine neka mjesta po Dalmaciji.²⁷ 21. travnja bio je na otoku Visu. Zatim se idućeg dana, nakon što je pregledao svjetionik na Palagruži, iskrcao u Crvenoj luci na južnoj strani Lastova i odatle pješice nastavio u selo. Sutradan je otputovao za Dubrovnik.

Prosvjetne prilike u drugoj polovici stoljeća donekle su se poboljšale. Godine 1869. bilo je u općini 110 djece, od toga 64 muške i 46 ženske. Nastavu je pohađalo samo 54 učenika. Upravitelj škole je bio župnik Bartul Antica, a uz njega je i učitelj Ante

²³ Saborska rasprava o zemljišnih knjigah, NL, 28. VII. 1880., str. 1; Domaće vijesti, NL, 19. II. 1881., str. 3; O uvođenju zemljišnih knjiga, NL, 5. X. 1881., str. 1; Bruno UNGAROV, Osvrt na razvitak katastra u Dalmaciji, *Dalmacija*, Spomen knjiga, Split, 1923.

²⁴ OD, 12. III. 1892., III. Dodatak; *Distretti giudiziari nei quali venne aperto il Libro Fondario*, Il nuovo Sciesone Spalatino, Split, 1905., str. 58.

²⁵ MRD, 1871., str. 179, i 1873. str. 110; Frane MADIRAZZA, *Storia e costituzione dei comuni dalmati*, Split, 1911., str. 421.

²⁶ *Domaće viesti*, NL, 26. IV. i 3. V. 1876., str. 3; ISTO, 3. I. 1877., str. 3.

²⁷ *Domaće viesti*, NL, 28. IV. 1880., str. 3.

Batistić. Školske godine 1870./71. broj đaka se smanjio na 47. U to vrijeme ustanovljena je nedjeljno-praznička škola, koju je pohađalo 10–20 djece. Kao novi učitelj-ravnatelj spominje se Marko Batistić. Konačno je, na prijedlog Pokrajinskog školskog vijeća, početkom 1884. odlučeno da se iduće godine u Lastovu otvori ženska osnovna škola.²⁸

Tijekom 1896. godine bilo je velikih nereda u školi. Sud u Korčuli kaznio je upravitelja na 5 dana zatvora zbog zlostavljanja učenika. Učitelji i podučitelj su se neprimjereno ponašali prema đacima i tukli ih. Nastava se nije održavala redovito pa su se djeca skitala po selu. Umjesto na nastavu, učitelji su odlazili u ribolov. Takvo stanje je izazvalo javnu osudu. Neki roditelji nisu više htjeli slati djecu u školu. Odnose u selu dodatno su pogoršavali složeni politički odnosi. Bilo je velikih sukoba između frankovaca, na čelu s načelnikom, i narodnjaka.²⁹ O radu škole sačuvane su neke vijesti. Saznaje se da je Pokrajinsko školsko vijeće na sjednici 18. srpnja 1907. godine imenovalo privremenog učitelja škole u Lastovu, Pavla Batistića, stalnim učiteljem mješovite pučke škole u Kčari na otoku Korčuli. Zatim je na sjednici od 4. srpnja 1911. odredilo da se nabavi novi namještaj za školu.³⁰

Početak XX. stoljeća u Lastovu su od ustanova postojale: Javna dobrotvornost, zadnja pošta i Carinsko izloženstvo sa službom luke i pomorskog zdravstva u okviru Lučkog poglavarstva u Dubrovniku. Djelovala su neka kulturno-umjetnička društva. Postojala je "Hrvatska čitaonica". Bilo je i gostovanja sa strane. Tako se u listopadu 1901. godine predstavila kazališna družina Krsmanovića. Naišla je na dobar prijem. Gosti su odatle otišli zadovoljni na Korčulu. 1. lipnja 1914. osnovana je u selu podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda kojoj je središnjica bila u Istri. Izabran je odbor u kojega su ušli dr. Vito Antica kao ravnatelj, Miho Luketa, tajnik i Henrik Glumac, blagajnik. Njihovi su zamjenici bili don Baro Antica i Josip Fulmissi.³¹

Sedamdesetih godina na otoku nije još bilo liječnika, što je izazivalo velike probleme žiteljima. Broj onih koji su umirali, bio je veći od rođenih. Stanovništvo je opadalo. Godine 1874. rodilo se 26, a preminulo 56 ljudi. Iduće godine bilo je 34 rođenih i 48 mrtvih. To se događalo pučanstvu od preko 1000 osoba, od kojih većina nikada nije vidjela liječnika. Tijekom 1876. bolest grla je nemilosrdno harala. Vlasti su znale za teško stanje, ali se ništa nije poduzimalo. Tražilo se da bar kotarski liječnik povremeno obiđe otok.³² Ipak se vodilo računa da se morskim prijevozom robe ne bi širile zaraze, pa je u Lastovu ustanovljeno Lučko zdravstveno izloženstvo. O tome su sačuvani neki podatci. Jedan od upravitelja je bio Ivo Vilić koji je na otoku službovao punih 12 godina.

²⁸ MRD, 1871., str. 105, 1872., str. 285, 1873., str. 284, 1875., str. 243; *Domaće vijesti*, NL, 26. IV. 1884., str. 3.

²⁹ Pišu nam iz Lastova, *Jedinstvo*, Split, 9. VII., 3. VIII., 31. VIII. i 10. IX. 1897., str. 2.

³⁰ C. k. Pokrajinsko školsko vijeće, SD, 24. VII. 1907., str. 2; C. k. Pokrajinsko školsko Vijeće, SD, 22. VII. 1911., str. 3.

³¹ Vijesti iz pokrajine, *Jedinstvo*, 22. X. 1901., str. 2; Družbina podružnica u Lastovu, NL, 6. VI. 1914., str. 2.

³² Naši dopisi osobiti, NL, 19. II. 1876., str. 2.

On i njegova žena su uživali velike simpatije naroda. Konačno je 21. prosinca 1911. napustio službu.³³

Godine 1871. župnik na Lastovu je bio Bartul Antica, a njegovi pomoćnici Bartul Antičević i Marin Lucijanović. Tijekom 1873. otišao je Antica pa je uz Antičevića došao kao administrator Ivan Pavao Bersatić. Zatim je 1876. na mjesto Bersatića došao Marko Žuvela, dok je Antičević postao župnik. Stanje se stalno mijenjalo pa se na mjestu pomoćnika 1879. nalazio Nikola Kurelja.³⁴

Na prijelazu stoljeća počelo se nešto raditi na zaštiti kulturnog naslijeđa. U župnoj crkvi čuva se jedna starinska slika na drvu. Bila je u slabom stanju. Stoga se o noj raspravljalo na 25. sjednici drugog odjeljka Središnjeg povjerenstva za istraživanje i čuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču 1900. godine. Sastanak je održan 23. studenoga pod predsjedanjem Aleksandra Helferta, dugogodišnjeg voditelja te vrhovne stručne ustanove u državi. Izvjestitelj je bio sveučilišni profesor dr. Anton Wilhelm Neumann. Odlučeno je da se, prije poduzimanja konkretnih mjera, pitanje podrobnije prouči. U izvješću se ne spominje o kojem se djelu radilo. Možda se mislilo na sliku Oplakivanje Krista, rađenu na drvu, što se nalazi na oltaru, s desne strane, ispred svetišta. To je rad španjolskog slikara Juana Boscheta iz sredine XVI. stoljeća.

Ponovno se o tome raspravljalo 1. ožujka iduće godine na 6. sjednici drugog odjeljka. Konzervator dr. Božo Trojanis iz Korčule je obavijestio da bi sliku trebalo popraviti. Pokraj toga je naveo da postoji još jedna dosta oštećena slika u crkvi na mjesnom groblju. Izvjestitelj na sjednici je bio vladin savjetnik August Schaeffer, direktor Umjetničke galerije carske kuće. Radilo se zasigurno o pali Bogorodice na prijestolju, okružene svecima. To je djelo venecijanskog renesansnog slikara Francesca Bissola, sljedbenika Giovannija Bellinija Središnje povjerenstvo se zauzelo da se obje slike restauriraju.³⁵

Političke prilike su bile dosta složene. To je bilo vrijeme kada su Narodna hrvatska stranka i i Stranka prava pokušavale doći do kompromisa, a protiv talijanaša. Izgleda da je bilo i dosta nepravilnosti u radu općinske uprave. O tome se žestoko raspravljalo po novinama, posebno 1897. i 1898. godine. Veliki su sukobi izbili između pravaša frankovaca i članova narodne stranke, a i između različitih struja u posljednjoj. Među narodnjacima u to vrijeme su se isticali: A. Barbić, P. Čihorić, I. Fantela, F. Gjivoje, J. Jurica, L. Karlović, zatim Lucijanović, Mihanović, A. Sangaletti, A. Šutić i P. Trajković. Od onih koji su bili skloni sporazumu sa Srbima, spominju se: K. Antičević, Saraca, Brzut i S. Čečić. Bilo je problema i oko raspodjele zajedničkih zemalja koje se nisu obrađivale, a gospodarsko stanje je na otoku bilo teško. Radilo se o otočiću Mrčari i

³³ Naši dopisi osobiti, SD, 27. XII. 1911., str. 2.

³⁴ MRD, 1871., str. 248, 1873., str. 227, 1876., str. 314, 1879., str. 231.

³⁵ Č. k. središnje povjereništvo za umjetn. i povjesn. spomenike, SD, 27. XII. 1900., str. 2, i 19. VI. 1901., str. 2; Naši spomenici u C. k. Središnjem Povjerenstvu za stare spomenike, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Split, XXIV/1901., str. 159; Josip BELAMARIĆ, *Vodič Lastova*, Split, 1985., str. 60.

nekim drugim terenima, koji su ranije pripadali knezu Dubrovačke republike. Oni su se po zakonu od 27. svibnja 1875. trebali podijeliti, ali su se neke utjecajne osobe protivile. Navodno su se i neke općinske zemlje otuđile, kao Maslina i otok Kopist, koji je prodan Višanima za malu cijenu.³⁶

Konac XIX. stoljeća u Dalmaciji je vrijeme velikih političkih previranja. Glavne borbe su se vodile između Narodne hrvatske stranke, koja se pokušavala prilagoditi režimu i Hrvatske stranke prava. U pokrajini se početkom devedesetih godina pojavila pravaška grupa liberalne inteligencije s A. Trumbićem i F. Supilom na čelu. Njima se 1894. priključila grupa J. Biankinija. Godine 1895. održavali su se izbori za zastupnike u Dalmatinskom saboru. Namjesnik Emil David je odredio da se 7. rujna bira 20 zastupnika seoskih općina u 12 izbornih kotara, 10. rujna 8 zastupnika gradova u 8 izbornih kotara i 12. rujna 10 zastupnika iz razreda veleposejnika u 4 izborna kotara. Jedan od izbornih kotara je bila Korčula, koju su sačinjavali sudbeni kotari Korčule, Stona i Orebića. Tu se birao 1 zastupnik za prvo tijelo. Iz cijele Dalmacije izabrano je 23 zastupnika Narodne stranke. Srpska stranka je dobila 9, autonomaška 6, a pravaška 3 mjesta.³⁷

Iako Lastovo po svom položaju i značaju nije bilo u središtu političkih borba, ipak su i taj otok zahvatile. Tu je pravaška ideja bila jaka. Narodnjacima su protivnici predbacivali da su neki državni činovnici i autonomaši počeli mutiti stanje u njihovu korist. Kako se približavao dan izbora, situacija se sve više zaoštravala. Bilo je dosta nereda. Rezultat glasovanja je bio 94 glasa za pravaše, a 24 za narodnjake. U to vrijeme izabrano je novo vijeće, uprava i načelnik, ali se dugo čekala njihova potvrda od strane vlasti.³⁸

Za prilike u Austrijskoj monarhiji karakteristična je bila 1911. godina. Politička je situacija je vrlo složena. Koncem ožujka središnja vlada je prije vremena raspustila Zastupničku kuću Carevinskog vijeća u Beču. To je izazvalo opće negodovanje. Zakazani su novi izbori 13.–19. lipnja. Odmah su političke stranke počele isticati svoje kandidate za zastupnika. Razvila se žestoka borba između Hrvatske stranke, koja je nastupala zajedno s Hrvatskom pučkom strankom i Stranke prava, kojoj se priklonila Talijanska stranka. Naravno, bilo je nereda i na Lastovu. Hrvatska stranka je dobila 77, a protivnici 35 glasova. Nedugo zatim, u vremenu od 21. srpnja do 31. kolovoza, zakazani su općinski izbori. U Lastovu, koji je pripadao kotaru Korčuli, održani su 8.–10. kolovoza. U svim trima tijelima jednoglasno su izabrani kandidati Hrvatske stranke.³⁹

³⁶ Naši dopisi osobiti, NL, 21. VIII. i 18. IX. 1897., str. 2; ISTO, 29. I. 1898., str. 2; Pišu nam s Lastova, *Jedinstvo*, 12. X. 1897., str. 2; Naši dopisi, *Jedinstvo*, 11. II. 1898., str. 2; Pišu nam iz Lastova, *Jedinstvo*, 11. VI. 1898., str. 2.

³⁷ Izbori raspisani, NL, 24. VII. 1895., str. 3; Imenik novih zastupnika na saboru dalmatinskomu, NL, 14. IX. 1895., str. 1.

³⁸ Izborna sgodopisje, NL, 24. VIII. i 14. IX. 1895., str. 3; Domaće viesti, NL, 30. IX. 1895., str. 3.

³⁹ Zastupnička kuća razpuštena, NL, 1. IV. 1911., str. 1; Obznana kojom se proglašuju opći izbori za Zastupničku kuću Carevinskog Vijeća, OD, 8. IV. 1911., str. 2; IV. izborni kotar, NL, 21. VI. 1911., str. 1;

GRADITELJSKI SPOMENICI

Na otoku postoji veći broj malih crkava iz različitih razdoblja. Ti graditeljski ostvaraji počeli su privlačiti veću pozornost koncem stoljeća. Njima se uglavnom bavio Frane Radić, strukovni učitelj u Korčuli i prvi urednik „Starohrvatske prosvjete“, glasila Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu.⁴⁰ Opisao je i nacrtao tlocrte 9 ranosrednjovjekovnih jednobrodnih crkvice. Upozorio je na najvažniji spomenik, crkvicu sv. Luke iz XI. stoljeća, koja se nalazi uz stari put koji je vodio iz Ubla u selo Lastovo. Također je obradio crkvicu sv. Petra u naselju Ubli. Pisao je o kolu sa zvončićima u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana.⁴¹ Nabavljeno je nešto opreme za crkve. Tako je za župnu crkvu početkom stoljeća kupljeno šest srebrnih svijećnjaka. Dogodile su se i neke neprikladne promjene. Devastirana je crkva sv. Lucije kod sela. U crkvi sv. Marije u polju porušen je 1807. godine glavni oltar i postavljen kameni u oblicima neobaroka. Novih sakralnih građevina nema, jer su postojeće zadovoljavali potrebe stanovnika. Izgradnjom tornja na mjestu renesansnog kaštela na Glavici poviše sela, narušen je izgled tog objekta. Tragova djelovanja u oskudnim prilikama XIX. stoljeća nalazi se i na groblju, gdje se nalazi nekoliko nadgrobnih obilježja u oblicima skromnog klasicizma i neobaroka.

Najviše štete spomenicima su nanesene tijekom Prvog svjetskog rata. Tada je vojska rekvirirala zvona s crkava na Lastovu, kao što je to bio slučaj kod mnogih drugih po čitavoj Dalmaciji. Namjera je bila upotrijebiti ih kao materijal za ratne svrhe. Protiv toga je ustao konzervator Bulić koji je dokazivao da se radi o povijesnim i umjetničkim spomenicima pa je spašeno 150 zvona. Tako je bilo odneseno 6 zvona s otoka Lastova, od kojih je jedno bilo razbijeno. Nije bilo poznato s kojih su crkava uzeta. Radilo se o jednom velikom iz 1638. godine, s natpisom Domenego Macharini, zvonu srednje veličine s natpisom “Opus Andreas Antonius de Fersis Trentinus fezit”, dvama srednjim iz 1608., iz 1687. bez natpisa i dvama malim zvonima iz 1550. i 1615., također bez natpisa. Ukupna težina im je bila oko 330 kilograma. Ta zvona nisu pretopljena, već su poslije Prvog svjetskog rata pohranjena kod carinarnice u Metkoviću pod nadzorom Kotarskog poglavarstva.

Kako je otok Lastovo pripao Italiji, zvona se nisu mogla vratiti vlasnicima. Stoga je Direkcija plijena odredila njihovu prodaju za 100.000 kruna na licitaciji održanoj 17.

Objava, OD, 8. VII. 1911., str. 2; Općinski izbori, SD, 12. VIII. 1911., str. 2; Općinski izbori, NL, 5. i 12. VIII. 1911., str. 2.

⁴⁰ O njemu vidjeti detaljnije u M. GJIVOJE, Frano Radić hrvatski pedagog i arheolog, *Zbornik otoka Korčule*, Zagreb, 1972., sv. 2, str. 131–135; Franko OREB, Frano Radić i grad Korčula (U spomen na 140. obljetnicu rođenja i 65. obljetnicu smrti 1857.–1933.), *Godišnjak grada Korčule*, Korčula, 1998., br. 3, str. 303–310.

⁴¹ Frane RADIĆ, Starohrvatska crkvica sv. Luke na otoku Lastovu, SHP, I/1895., br. 4, str. 239–241; F. RADIĆ, Crkvice hrvatsko-romaničkog sloga na Lastovu, SHP, VIII/1904., sv. 1.–2, str. 31–34; ISTI, Kolo sa zvončićima u župnoj crkvi Sv. Kuzme i Damjana u Lastovu, SHP, VIII/1904., sv. 1. i 2, str. 29–30.

kolovoza 1922. godine. Kako je ponuđena svota bila preniska, Direkcija je nije prihvatila i obavijestila Kotarsko poglavarstvo u Metkoviću da će odrediti još jedno nadmetanje. Bulić je na osnovi Naredbe Pokrajinske uprave za Dalmaciju od 28. listopada 1921. godine zatražio da se zvona predaju Arheološkom muzeju u Splitu. Stoga druga licitacija, upriličena za 30. rujna, nije održana pa je Kotarsko poglavarstvo uputilo Konzervatorijalni ured za Dalmaciju da se zamolbom obrati Ministarstvu prosvjete.

Za zvona se zainteresirao i Župni ured Pasičine koja je imala tri crkvice, a četiri su joj zvona bila rekvirirana. Kako je narod bio siromašan, nije bio u mogućnosti nabaviti nova. Stoga se župski vikar fra Ante Gnječ obratio 1923. godine Biskupskom ordinarijatu u Splitu da zamoli Pokrajinsku upravu za dodjelu dvaju zvona. Konzervatorijalni ured se složio da se dadu na uporabu. Konačno je Ministarstvo vjera otpisom od 19. veljače naredilo da se Tutorstvu pravoslavne crkve u Metkoviću izdaju tri, a Opuzenu dva zvona.⁴²

JAVNI RADOVI I PROMET

Tijekom XIX. stoljeća u Lastovu nije bilo nekih značajnijih urbanističkih zahvata ni graditeljskih ostvaraja. Prigodom pedesetogodišnjice vladanja cara Frane Josipa I. 1898. godine mnogi gradovi i sela u cijeloj državi htjeli su podignuti koji spomenik u čast jubileja. I Općina Lastovo je odlučila na posebnoj sjednici da se uredi poljana na Prijevoru. Trebala se protegnuti od crkve sv. Roka sve do blizu Straže, te se sa strane posaditi drvoredi. Isto tako je planirano izgraditi novi put od Prijedora do mora, koji je imao nositi carevo ime. Time bi bila učinjena i velika korist, jer i nije bilo pravoga puta koji bi vodio do pristaništa parobroda. Međutim, vrijeme je prolazilo, a da se ništa nije učinilo. Ni u proračunu za 1899. za tu svrhu nije ništa predviđeno.⁴³

Putovi na otoku su koncem stoljeća još uvijek bili loši, pa čak i oni u selu. Kako je 1900. godine u mnogim krajevima Dalmacije bila oskudica, Dalmatinsko namjesništvo u Zadru je od viška sredstava dijelilo pojedinim općinama novčanu pomoć za uređivanje putova. To je bio jedan od načina da se zaposle i pomognu seljaci za nerodnih godina Tom prilikom je i Općini Lastova dostavljen iznos od 1000 kruna.⁴⁴ Ni stanje poštanske službe još uvijek nije zadovoljavalo. Pošiljke su stizale dva puta tjedno parobrodom, a dva puta manjom lađom. Bez obzira na to, uručivale su se uglavnom samo ponedjeljkom i utorkom. A bilo je i drugih problema radi slabe organizacije. Tako je ponedjeljkom putovao parobrod društva Lloyd iz Dubrovnika oko 23 sata i stizao u Korčulu sutradan

⁴² Arhiv Konservatorskog ureda za Dalmaciju, Split, br. 48/1922., 88/1923., 50/1924. i 76/1924.; Dopisivanje između Pokrajinskog konzervatorijalnog ureda za Dalmaciju i Arheološkog muzeja u Splitu s jedne strane, te Kotarskog poglavarstva u Metkoviću, Umjetničkog odjeljenja Ministarstva prosvjete u Beogradu, Velikog župana Splitske oblasti, Velikog župana Dubrovačke oblasti i Biskupskog ordinarijata u Splitu s druge strane u vremenu od 5. IX. 1922. do 10. IX. 1924.

⁴³ Pišu nam s Lastova, *Jedinstvo*, 17. II. 1899., str. 2.

⁴⁴ Pripomoći za puteve, SD, 24. X. 1900., str. 2.

oko 5 sati. Topičev parobrod je tog dana plovio iz Korčule za Lastovo oko 13 sati, ali nije uzimao poštu. Te pošiljke bi se prosljedile za Split i odatle stizale tek parobrodom od četvrtka.

Sedamdesetih godina nije još uvijek na otoku bilo žičanog telegrafa. Nedostatak se jako osjećao budući da je to mogla biti najpogodnija veza zimi, kada se ponekad za više tjedana nije moglo doći ni do Korčule.

Naročita je bila oskudica vode. Da bi se bar donekle popravilo teško stanje, Općina je pristupila izgradnji jedne nove lokve. Pomogao je sa svoje strane i Zemaljski odbor u Zadru. Tijekom 1884. dodijelio je za tu svrhu 200 forinta, a isto toliko i iduće godine. Sve to nije ni iz daleka zadovoljavalo potrebe. Stoga je Dalmatinsko namjesništvo naredilo Kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku da na Lastovo pošalje jednog građevinskog stručnjaka koji će proučiti pitanje gradnje jedne čatrnje u selu te ispitati bi li se mogla naći živa voda.⁴⁵

Morske uvale na otoku su dobre i tijekom zime bi pružale zaklon mnogim brodicama. Ali nemarom Pomorske vlade u Trstu, selo nije imalo lučicu u blizini za vlastite lađe. Stanovnici nisu imali mnogo koristi ni od pomorskog svjetionika prvog reda i dvaju novih koji su se sedamdesetih godina namjeravali podignuti. Ipak, situacija se počela postupno popravljati. 26. travnja 1874. godine održana je u Zadru sjednica Zemaljskog odbora. Između ostaloga, tom prilikom je upućena preporuka Pomorskoj vladi neka poduzme neku radnju u luci kako bi se pomoglo stanovništvu koje je stradavalo od gladi.⁴⁶ Tijekom 1875. preuređen je gat u lučici sv. Mihovila sjeverno od sela i promijenjen svjetlosni signal na hridi Buški rat. Zatim je 1882. godine učvršćeno sidro i obojena plutača u luci Zaklopatici, a 1891. obnovljen je stup za privezivanje u luci.⁴⁷

Veze Lastova s okolicom bile su vrlo loše. Tako se nepoznati dopisnik "Narodnog lista" 1896. godine žalio da ako treba otići na Korčulu, mora se čekati 5 dana dok bi se vratio. Kada se putovalo za Dubrovnik, moralo se s prtljagom iskrcati u Korčuli i tu čekati dok ne naiđe parobrod nekog drugog društva. Jer parobrodi društva Topić nisu plovili dalje od Korčule. Zapovjednici mnogih parobroda nisu doticali Lastovo, jer da je uplovljavanje pri lošem vremenu složeno. Za takve prilike moguće je bilo pristajanje u Zaklopatici koja je dovoljno prostrana. Stanovnici su ipak željeli da se za lijepog vremena parobrodi zaustavljaju kod Lučice, gdje su bila najvažnija skladišta, uvala prilično pogodna i, što je bilo najvažnije, udaljenost do sela je samo 1 km. Nasuprot tomu, Zaklopatica je udaljena 6 km, s lošom obalom i slabim putem. Takav slučaj se npr. zbilo 7. siječnja 1896. Vrijeme je bilo blago, ali je parobrod "Vila" mimoišao Lastovo. Time su putnicima i trgovcima uzrokovane velike neprilike i štete. Mještani su bili ogorčeni postupkom zapovjednika. Ipak, na otoku nije bilo pravoga pristaništa niti za

⁴⁵ Domaće viesti, NL, 26. IV. 1884., i 23. V. 1885., str. 3; Za vodu, SD, 27. X. 1900., str. 2.

⁴⁶ Domaće viesti, NL, 23. V. 1874., str. 3.

⁴⁷ AM, XXVI/1876., str. 194, XXXIII/1883., str. 98 i XLII/1892., str. 87.

lađe, a kamoli za koji veći brod. Mogućnost je bila urediti zaklonište u uvali sv. Mihovila. Ta lučica je bila zaštićena od svih vjetrova i sigurna, a dubina dovoljna da bi se moglo pristajati uz obalu.⁴⁸

Više godina Općina je molila za izgradnju jednog malog gata kojim bi se spojilo kopno s otočićem u uvali sv. Mihovila. Stvar je preporučio i Dalmatinski sabor. Vlada je zadužila jednog mjernika da napravi nacrt i troškovnik. Ali ni 1899. godine to nije bilo učinjeno pa je narod općine od 1500 stanovnika morao čekati uređenje zaštićenog mjesta gdje bi se mogla ukrcati i iskrcati roba. Da bi se poboljšale vanjske veze, Općinsko upraviteljstvo Lastova je 1900. godine podnijelo molbu Ministarstvu trgovine da bi na otok pristajali parni brodovi veze koja je prometovala za Dubrovnik i Kotor. Dalmatinsko namjesništvo je sa svoje strane preporučilo taj zahtjev. Konačno je u državnom proračunu Dalmacije za 1901. godinu uvršten prvi obrok, 5000 kruna od ukupno planiranih sredstava za radove čiji je iznos bio 40.000 kruna. Luka sv. Mihovila sve je teže zadovoljavala rastuće potrebe pomorskog prometa. Stoga je napravljen projekt za njeno proširenje. Investitor je bila Pomorska vlada u Trstu. Nakon toga je 23. lipnja 1902. godine kod Poglavarstva luke i pomorskog zdravlja u Dubrovniku održana javna dražba za ustupanje radova najpovoljnijem poduzetniku. Početna fiskalna cijena je iznosila 36.417 kruna. Ponude su trebale biti pismene i uz njih priloženo jamstvo od 1800 kruna.⁴⁹

Među lučkim radovima u Dalmaciji koje je predložila Pomorska vlada da se izvedu tijekom 1905., bilo je i produbljenje luke u Lastovu, za što je planiran iznos od 5000 kruna. U vezi s programom za ekonomsko podizanje Dalmacije, donesenom 1907. godine u Beču, predviđeni su i značajniji radovi u lukama. Tako se planiralo izvesti dopunske radove i u luci sv. Mihovila. Ukupni trošak je iznosio 29.000 kruna. Od toga je za 1910. osigurana prva rata od 10.000 kruna.⁵⁰

Trebalo je što prije izgraditi planirani lukobran. Time bi se bar djelomice pokrile hridine, a parobrode zaštitilo od jakih morskih struja. To je bilo hitno jer je uvala sv. Mihovila svake godine bila sve važnija za trgovinu. Tijekom 1911. otpočele su pripreme za dovršetak luke. S tom je svrhom Pomorska vlada raspisala javnu dražbu kod Lučko-zdravstvenog poglavarstva u Dubrovniku na dan 20. siječnja iduće godine. Prema propozicijama radovi su se trebali izvršiti u roku od 9 mjeseci, a kao jamstvo natjecatelji su morali položiti 1500 kruna kod poreznog ureda u Dubrovniku. O izboru izvođača odlučivala je Pomorska vlada. Isto tako se duže vremena osjećala potreba da se u toj luci postavi plutača za privezivanje parobroda u slučaju nevremena. U srpnju 1913. jedan

⁴⁸ Naši dopisi osobiti, NL, 1. I. i 18. IV. 1896., str. 3; Domaće viesti, NL, 15. I. 1896., str. 3.

⁴⁹ Domaće viesti, NL, 9. VIII. 1899., str. 3; Za promet, SD, 24. X. 1900., str. 3; Dalmacija u državnom proračunu, NL, 20. II. 1901., str. 1; Službeni viestnik za Dalmaciju, NL, 7. VI. 1902., str. 3; OD, 11. VI. 1902., dodatak.

⁵⁰ Lučke radnje u Dalmaciji, *Jedinstvo*, 31. V. 1904., str. 2; AM, LIV/1904., str. 132; Sabor dalmatinski, XLII zasjedanje, SD, 13. X. 1909., prilog.

grčki brod, koji je iskrcavao santorinsko vezivo za podvodnu gradnju obale, bio je u opasnosti velikog oštećenja.⁵¹

Parobrodске veze u južnoj Dalmaciji bile su i dalje slabe. Početkom 1913. godine za prugu Vela Luka – Lastovo – Korčula određen je parobrod društva Dalmatia “Jadro”. Ali brod je bio star i nepodesan za prijevoz putnika i pošte. Više puta se događalo da stane. Zbilo se to i koncem siječnja usred mora, između Lastova i Korčule. Trebalo je preko 2 sata dok je strojar uspio pokrenuti ga. Zbog toga se događalo da kapetan ne uplovi u Lastovo ni po tihom vremenu. Kad je kretao iz Korčule u Velu Luku, obično bi pristao, ali na povratku ne. Takav nered je nanosio velike štete pa su stanovnici Lastova tražili da se pitanje riješi.⁵²

Na južnoj strani otoka nalazi se duboki zaljev Crvena luka. Prema otvorenom moru ga štiti poluotok Škriljeva (Struga). Tu je na brijegu još 1818. godine postavljen prvi pomorski svjetionik. Nisu poznate pojedinosti o tome, ali je izgleda na istom mjestu 1839. sagrađen novi, koji je 1851. poboljšan. Ima okrugli toranj usred zgrade na kat, za čuvara. Visina svjetla nad morem je 104,3 m, odnosno 17,1 m nad okolnim zemljištem. Domet mu je bio 25 milja. Uza zgradu je cisterna za vodu koja je popravljena 1876. godine.⁵³ To je pokraj onih na Palagruži, Savudriji i Poreru bio jedan od najvažnijih svjetionika na istočnoj strani Jadrana. Osiguravao je važan plovni put uzduž mora na njegovoj otvorenoj strani.

Popravci na zgradi su se obavljali 1890. i 1892. godine. Početkom 1892. na svjetioniku je aktivirana električna telegrafска stanica sa signalnom stanicom. Brodovi koji su bili u vidokrugu tih stanica mogli su uspostaviti vezu s njima putem međunarodnog kodeksa signala. Rad svjetionika je poboljšan 1897. godine. Nekih popravaka je bilo i 1903. godine.⁵⁴ S vremenom je trebalo izvršiti daljnje popravke zgrade svjetionika. Nakon priprema, Pomorska vlada u Trstu je raspisala javnu dražbu za izbor najpovoljnijeg izvođača. Održana je 6. prosinca 1910. godine kod Poglavarstva luke i pomorskog zdravlja u Dubrovniku. Fiskalna cijena je bila 10.500 kruna. Zainteresirani su mogli pregledati dokumentaciju u uredu Poglavarstva. Ponude su morale biti pismene uz jamstvo od 525 kruna.⁵⁵

Izvedenim radovima u luci sv. Mihovila stanje se nije bitno popravilo. Dovršetak planiranih radova je zapinjao. I dalje su se izvirgavali opasnostima parobrodi “Dalmatie”, osobito oni velike pruge Trst–Kotor. Teško je bilo pristajati u luku koja nije bila ničim

⁵¹ Lučke radnje, SD, 27. XII. 1911., str. 2; Dražbeni oglas, SD, 5. I. 1912., str. 4; Nužda lukobrana, NL, 28. IX. 1912., str. 2; Trebaju bovu, NL, 19. VII. 1913., str. 3.

⁵² Iz Lastova, NL, 1. II. 1913., str. 2.

⁵³ AM, XIX/1869., str. 44, XXV/1875., str. 76, XXVII/1877., str. 102.

⁵⁴ AM, XLI/1891., str. 89 i XLIII/1893., str. 88; Stazione di segnali sul faro marittimo di Lagosta, SD, 20. II. 1892., str. 3; AM, LIV/1904., str. 132, LVII/1907., str. 91.

⁵⁵ Dražbeni oglas, OD, 16. XI. 1910., str. 4; Lučke radnje, SD, 16. XI. 1910., str. 3.; Službeni viestnik, NL, 19. XI. 1910., str. 3.

zaklonjena od sjevera i zapada. Kako je to bilo složeno, vidjelo se 1911. godine kada je parobrod “Sultan” struja bacila na hridine. Oštećena je obala, a zamalo se i parobrod razbio. Isto tako je karakterističan primjer iz 1912. Parobrod Pomorske vlade je za lijepog vremena iskrcavao financijskog ravnatelja, ali ga je zapadna struja pritisnula o hridine. Sreća što je more bilo mirno. Koncem rujna iste godine dogodila se slična nezgoda kada je parobrod “Danubio” htio pristati. Struja sa zapada je bila tako jaka da ga je bacila o stijene. Ipak je kapetan Lukšić svojom vještinom, prisebnošću i energijom uspio spasiti brod. Godine 1913. pripremali su se radovi u lučici. Stoga se neko vrijeme nije moglo pristajati uz obalu pa su za nevremena putnici bili izloženi poteškoćama.⁵⁶

Tako je otok Lastovo, zbog udaljenosti od kopna, tijekom XIX. stoljeća bio uglavnom prepušten samome sebi. Iako su mu prirodne datosti bile prilične, otežane komunikacije sa širim okruženjem i nemogućnost plasiranja proizvoda na tržište sputavali su ozbiljniji gospodarski i kulturni razvoj. Država je sa svoje strane poduzimala mjere i nešto ulagala u infrastrukturu. I stanovnici su činili napore pa su se ipak životne prilike poboljšale.

⁵⁶ Nužda lukobrana, NL, 28. IX. 1912., str. 2.

Stanko PIPLOVIĆ: CONDITIONS ON THE ISLAND OF LASTOVO DURING THE 19th CENTURY

Summary

After the ferment of war at the beginning of the 19th century in Europe Dalmatia and with it the island of Lastovo became a part of Austria. This political condition endured till the end of WWI. During the first part of the century Lastovo was a city administration within the district of Dubrovnik. At the time the island was inhabited by about a 1000 inhabitants. Of the public institutions it was the center of the political-judicial chief administrator of the third class, it was the tax-gathering center and it had a health deputy. Public charity existed as a caritative institution on the island. In 1838 a lower elementary school for boys was opened.

In the second part of the century Lastovo became a political district within the county of Korčula where there was a court of justice. The district encompassed a surface of 53 square kilometers. In 1869 1042 people lived there. In 1810 that number had risen to 1417 inhabitants. The village of Lastovo was the only settlement on the island but a part of the population lived on some other localities. The main occupation was agriculture. The island was renowned for its southern fruits, the growing of vineyards and olive trees. Stock-breeding was also quite developed. In addition the population engaged in fishing particularly in the summer for sardines.

During the seventies Lastovo had a parish office, a school with three grades, a harbor-health agency, the customs and a postal office.

The turn of the century witnessed great political turbulence. The most intense conflict was waged between the Party of Right and the Croatian National party for deputies in the Dalmatian congress in Zadar, for the Emperor's council in Wien and for the District council. Cultural life was underdeveloped. There were a number of cultural-artistic societies. There existed a Croatian Reading room and a branch-office of the Saints Cyril and Methodius society. Some cases of caring for the cultural heritage have been recorded. Thusly in 1900-1901 restoration works were undertaken on the artistic painting in the parish church and in the cemetery church with backing from the Central commission in Wien.

Health services were poor. There was no doctor on the island which created great problems for the populace. Nevertheless care was taken that no infection by way of sea traffic come to the island so that a Harbor health board was established.

There were almost no public infrastructural and communal services. The lack of water was particularly hard to deal with. In order to remedy this to a certain extent the district proceeded to construct a pool. The Dalmatian governorship took the initiative to build wells in the village. The system of communication was also poor. Mail arrived rarely and irregularly while for a long time there was no telegraph. Transportation was poorly developed. This applies equally to roads on the island and to sea routes. Boat connections were rare while the harbor of St. Michael was small and unprotected so that boats in bad weather could not moor. Finally works to make it better got under way. However progress was slow. During the first years of the 20th century it finally began to be deepened and broadened and a pier began to be built.

Thusly, because of its distance from the coast the island was left to itself. Although its natural bounty was great the possibility to put its products on the market was small. The state and the district throughout the 19th century undertook some measure which ultimately improved the living conditions of the islanders.

Key words: the island of Lastovo, 19th century history.